

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академична длъжност „професор“

в професионално направление 3.1. Социология, антропология, науки за културата (Етнология – Локални традиции и култури), обявен от СУ „Св. Кл. Охридски“ в ДВ, бр. 48 от 28.6. 2022 г. за нуждите на Исторически факултет

от

проф. д-р Владимир Георгиев Пенчев,
ИЕФЕМ – БАН

Единствен кандидат в обявения конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ е доц. д-р Мира Николаева Маркова от Историческия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“. Тя е представила необходимите документи и публикации, съгласно изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и правилниците за неговото приложение. Доц. д-р Мира Маркова участва в конкурса с монография в размер от 194 стр., глава от колективна монография, 5 студии и 19 статии, публикувани основно у нас. От тях, както и от останалия представен доказателствен материал (включително цитиранията) и от Справката за изпълнението на минималните национални изисквания, се вижда ясно, че са преизпълнени минималните изисквания за заемане на академичната длъжност „професор“. По мое мнение не са налице и примери за плагиатство в представените текстове.

I. Обобщени данни за научната продукция и дейността на кандидата

Доц. д-р Мира Маркова завършва висшето си образование като магистър по история, специализация „Етнология“ и втора специалност – „Португалски език“, в Историческия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ през 1995 г., работи известно време като учител, а по-късно става редовен докторант в Катедрата по етнология и през 2001 г., защитава докторска дисертация и получава научната и образователна степен „доктор“. От 2000 г. досега целият ѝ професионален път преминава в аудиториите на Софийския университет и по-конкретно в Катедрата по етнология на Исторически факултет. Там започва като хоноруван асистент, за да стане по-късно старши асистент (2003) и главен асистент (2005), а от 2011 г. е доцент.

Важно е да се подчертае в тази връзка, че М. Маркова полага сериозни усилия за разгръщане и задълбочаване на своята подготовка в науката и в преподавателската си

дейност, като специализира последователно в Департамента за Югоизточна Европейска история, Карл-Франц Университет, Грац, Австрия, със спечелената стипендия „Ернст Мах“ (2004), в Университетския хуманитарен комплекс „Алма Матер“ (Институт „Диалог Европа“), отново като стипендиантка (2009), в Руския етнографски музей, Санкт-Петербург (2009), в Лоранд Йотвъош университет, Будапеща, за работа със студенти със специални образователни потребности (2016), във Варшавския университет, Институт по етнология и културна антропология (2017). Представените от нея дипломи и сертификати свидетелстват ясно за значимия напредък в научната ѝ подготовка с течение на времето.

Паралелно с това доц. Маркова проявява и значими организационни заложи. През периода 2006-2019 г. е факултетен координатор по програма „Еразъм“, а по-късно е на изборни длъжности във факултета и университета – от 2007 г. досега е член на Факултетния съвет, от 2009 г. досега – член на Общото събрание на СУ „Св. Климент Охридски“, 2010-2019 г. е зам.-председател на Общото събрание на Исторически факултет, 2016-2019 – зам. декан и от 2019 г. досега – декан на факултета.

През всички тези години М. Маркова разгръща сериозна преподавателска дейност, като последователно започва да води семинари по дисциплините „Българска етнология“, „Етнология“ и „Извъневропейска етнология“ (2006/2007), а от учебната 2007/2008 г. става титуляр на курса по „Славянска етнология“. Същевременно от учебната 2005/2006 г. чете лекции в курс по обичайно-обредна система, преименуван по-късно на „Вяра, обред и локални традиции“. За учебната 2011/2012 г. подготвя курс лекции по „Етнология на града“, за учебната 2017/2018 г. – курс „Култура и идентичност“, а за 2019/2020 – „Регионални традиции, фестивална култура и музеи“. Пак тогава става титуляр на курса „Българска етнология“, ч. 1., фундаментален курс в обучението по „Етнология и културна антропология“. От учебната 2016/ 2018 води и курс на английски език „Regional Traditions and Museology“ за студенти от ОКС „Бакалавър“ и ОКС „Магистър“, който се посещава и от Еразъм студенти от всички факултети в СУ.

Както се вижда от цитираните по-горе данни, лекционната ангажираност на кандидатката е наистина впечатляваща. Това се потвърждава и от изнасяните от нея лекционни курсове в различни магистърски програми от учебната 2005/2006 г. досега – „Регионални традиции и музейна мрежа“, „Локални традиции, календарни празници и фестивали“, „Локалните градски култури“, „Балканската столица – модернизация и европейски тенденции“, „Локални култури и идентичности“, „Миграции село-град-

село“, а от сегашната учебна 2022/2023 г. Маркова създава нов лекционен курс: „Българската национална култура през XX век“ за съвместна програма с ВТУ „Нова и съвременна българска история: проблеми, модели, методология“.

Не на последно място в тази връзка се откроява и научното ръководство на М. Маркова на три успешно защитени докторски дисертации и на тройно повече дипломни работи. Този факт подчертава още веднъж педагогическите умения на кандидатката и са гаранция за по-нататъшното ѝ развитие в споменатата насока. Нещо повече, би могло да се очаква, че комбинацията от административни и научни компетенции, които тя проявява, ще бъдат от полза както за Историческия факултет, така и за Софийския университет.

Трябва в този контекст да се отбележи още, че освен изявен преподавател, доц. Маркова е активен и инициативен изследовател, открояващ се с редица ръководства и участия в колективни научни проекти, при това в различни научни, а и педагогически области – „От регионални конфликти към епоха на глобални трансформации: гледната точка на българските и руските историци към международните отношения в края на XIX и началото на XXI в.“ (2020-2022, ръководител), „Голямата“ и „малката“ традиция в пространството на българския град. Субкултури“ (2013, ръководител), „Музеят и формирането на националната култура (съвременни тенденции)“ (2014, ръководител), „Пост-социалистическият град в България и Словакия“ (2017, ръководител), „Комплексни и иновативни методи за диагностика и изследване на материалното и нематериално културно наследство на Централна и Източна Странджа в условията на криза и демографски отлив“ (2016-2018), „Традициите в крак с времето (историко-етнологичен проект за изучаване на локалното културно-историческо наследство и национални традиции)“ (2019), Humanities for Integration and Unification on the Peninsula. NRF and MOE. Korea (2019-2021, член), „Фабрики и градска среда в България (история и съвременна адаптация)“ (2018-2023, член) и т.н., както и „Подобряване на достъпа до образование и обучение за студенти в магистърските програми на ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“ чрез развитие на електронни форми на дистанционно обучение“ (2014-2015), „Изграждане на капацитет за образователно и социално включване“ (2021-2023), „Иновативно образование в хуманитарни и социални науки чрез цифрова трансформация и модернизация на учебните програми“ (2021-2023, координатор за СУ) и още много, сред които и участия в договорната тематика на НИС към Софийския университет.

Също толкова логично в този контекст е участието на Маркова като докладчик в наистина многобройни научни форуми и нас и в чужбина, отново основно по проблематиките, които фокусират по принцип вниманието ѝ – селска и градска култура, култура на храненето, обредна култура, миграции, балканистична проблематика, славистична проблематика, промишленост и култура, музейна дейност, проблеми на образованието и т.н. Многообразието в научните ѝ интереси проличава много ясно в списъка с публикации, които кандидатката е представила. Сред 70-те заглавия, появили се в периода 2000-2020 г., споменатите по-горе теми определено се открояват, разработени при това в широта и дълбочина.

II. Оценка на научните резултати и приноси на представената за участие в конкурса творческа продукция

Все пак ще се съсредоточим върху проблематиката на локалните традиции и култури, тъй като това е темата на конкурса, а и това е названието на монографията, представена в него от доц. Маркова. Богата с илюстрации книга „Локални култури и традиции. Културна трансформация на обредни системи през XXI век“ се състои от Въведение, три глави и Заключение, като присъства и сериозна откъм брой заглавия библиографска част на български и на чужди езици.

За целите на труда си авторката се базира на обстоятелството, че динамиката на съвременния свят сблъсква човека с различни култури, общества и реалности, а човешкият живот представлява дълъг път на опознаване на другостта и формиране на умения за общуване в разнородни среди. Именно в този контекст локалните култури формират връзки и отношения, които се отличават с устойчивост, достоверност и системност. В увода си по-нататък тя формулира локалните култури като сложни културно-исторически комплекси, където съжителстват природата, паметта, социалния ритъм и индивидуалното битие на всеки отделен човек. Обяснява в тази връзка своя собствен интерес към проблематиката, набелязва целите, задачи, предмета и обекта на изследването, като акцентира на факта, че за него са подбрани по-малко известни съчинения и автори, анализиращи традиционната култура в нейната детайлност, което дава основание да се постави фокус тъкмо върху локалното и регионалното. Освен това изследваните автори прилагат в своите съчинения сериозна сравнителна методика при представяне на факти от българската реалност, като ги съизмерват с модерните тенденции на научното дирене през съответното време в Европа.

В първа глава изследователското внимание са насочва към анализ на историческите аспекти на локалността и към интерпретиране на локалната култура през призмата на подбрани исторически съчинения от зората на формиране на модерното осмисляне на значението на локалните традиции за изграждане на стабилна идентичност. За целта са избрани по-малко известни съчинения и автори, фокусиращи се върху традиционната култура в нейната детайлност, затова авторката се спира конкретно на личността и делото на хърватите Иван Хоич и Степан Радич, които разглеждат българите като част от южното славянство, но подчертават и техните характерни особености. Евдокия Петева допълва мозайката от имена в първа глава, създавайки на авторката пространство за разсъждения за опита на интелектуалката да разбере традиционната култура и да я популяризира, подлагайки я при това на научен анализ.

В следващата глава се подлага на анализ, въз основа на конкретен емпиричен материал, локалната култура на Странджа и по-специално трансформациите ѝ през ХХІ в. Тук Маркова разглежда в процес на промяна знакови за посочения регион обичайно-обредни комплекси, каквито са Еньовата буля и нестинарството. В първия случай е предложен детайлен разрез на обредните практики, докато във втория, освен тях, се проследява и „мигрирането“ на културната система извън региона и нейното ново „битие“ в Северна Гърция. Авторката убедително защитава тезата, че анализът на тези традиционни комплекси разкрива влиянието на обективните социални реалности върху човешките култури и върху съдбата на общностите и на жизнения път на отделния индивид.

Третата глава променя коренно изследователския ракурс, предлагайки разбор на съвременна религиозна обредна система, разгръщаща се в католическа среда в Полша, конкретно през призмата на Богородичния култ в контекста на локалната религиозност. След обстойно запознаване на читателя с Калвария Пацлавска се поставя въпросът за връзката между вяра, ритуал, лични предпочитания и устойчиви символи, разглеждани през феномена на поклонничеството. Според авторката представените обредни системи предлагат различни прочити на стремежа за устойчивост в отношенията между идентичност, елементи от традиционната култура, вяра и общностно и личностно самопознаване от началото на ХХІ в. Всяко общество, заключава авторката, има нужда от идейна основа, върху която да стъпи, за да изгради собствените си стратегии за оцеляване, предвид предизвикателствата на съвременните реалности.

Накрая на изследването си Мира Маркова стига до извода, че предложените на вниманието на читателя примери за действащи обичайно-обредни и религиозни системи

представят културата като процес. Анализираните конкретни локални модели чрез обредните системи в Странджа, селищата от днешна Северна Гърция и религиозно-обредната система в Калвария Пацлавска, смята тя, показват повече подобия, отколкото различия, въпреки историческите контексти, в които съществуват и се развиват. Въз основа на това авторската разгръща тезата си за наличието на глобални тенденции в развитието на културните процеси. Внимание заслужава и още една нейна теза, която доста точно характеризира значението на нейното изследване. Чрез познаването на традициите и предшестващите ни култури, заявява тя, ние имаме солидни доводи за отстояване на европейския християнски модел на поведение и функциониране на обществото ни, още повече, че тук на Балканите, в културната матрица, която оказва влияние върху нас (формално и неформално), има запазено място за локалността.

В контекста на монографичния труд на доц. Маркова се вписват редица още студии и статии, които от една страна разкриват пътя на познанието ѝ към поставените в него проблеми, а от друга го разширяват и задълбочават. Достатъчно е да споменем „Хърватският географ Иван Хоич и неговата представа за българите от края на XIX и началото на XX век.“, „Представянето на славяните на първата руска етнографска изложба през 1867 г.“ (на англ. ез.) „Нестинарство (анастенария) в България и Гърция: ярък пример за културна етнологическа трансформация в началото на 21 век“ (на англ. ез.), „Нестинарството в началото на XXI век: някои паралели в развитието на обреда в България и Гърция“, „Трансформации на фолклорната и религиозната култура в Странджа през призмата на обичая Еньова буля и култа към св. Модест“, „Състоянието на народната култура в Централна и Източна Странджа в началото на XXI в.“, „Религиозност и локална култура“, „Локалната идентичност в големия град“ (на англ. ез.), „Житейският разказ и динамиката на балканската действителност (из живота на населението по българо-сръбската граница)“ и т.н. Това изреждане може да продължи още дълго, тъй като публикациите на Маркова, засягащи изследваните от нея проблеми, са наистина многобройни.

Не може обаче да не се спомене и фактът, че палитрата на нейните научни интереси излиза доста извън рамките на застъпената в монографията проблематика. Трудно е да бъдат обхванати различните ракурси в нейните търсения, но все пак си струва да се отбележат по-специално написаната от нея глава от колективната монография „Фабрики и личности (Софийската индустрия от Освобождението до 40-те години на XX век)“, студиите и статиите „Аспекти от модернизацията на София: известни и неизвестни играчи“, „Модернизация на българската столица до Втората

световна война през призмата на един софийски квартал“, „Градска модернизация и микростория (по примера на София до 40-те години на XX век)“, „Малкият български град: характеристика, специфики, развитие (по примера на гр. Стрелча)“, „(Как да избегнем) Общественото мнение: специфика и характеристики: етнологички анализ“. „Стереотипи: специфика, характеристика, значение (етнологички анализ)“, „Българското традиционно облекло и неговото представяне на първата руска етнографска изложба“ и пр. Това изреждане може да продължи също дълго, но по-важното е, че разкрива до голяма степен облика на учения Мира Маркова.

III. Заключение

Накрая ще отбележа отново, че представените от доц. Маркова текстове, както и останалата ѝ преподавателска и научно-изследователска дейност, на които обърнах внимание по-горе, имат приносен характер и разширяват и задълбочават научното познание. Своего значение несъмнено има и нейната организационна дейност.

Въз основа на всичко казано дотук убедено смятам, че научните постижения на Мира Маркова я представят като учен, напълно достоен да заеме академичната длъжност „професор“, за която е обявен конкурсът.

Затова си позволявам да предложа на почитаемото Научно жури да избере избере доц. д-р Мира Николаева Маркова на длъжността „професор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология, науки за културата (Етнология – Локални традиции и култури).

8.10.2022 г.
София

Подпис: 
(проф. д-р Владимир Пенчев)